

**Список використаних джерел:**

1. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (Зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3053-IV (3053-15) від 03.11.2005). – Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 10. – Ст. 78.; 2006. – № 4. – Ст. 60.
2. Конституція України від 28.06.1996 року. – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Козлова Н.В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: Учебное пособие. – М.: «Статут», 2003. – 318 с.
4. Медведева Л., Гончарова Н. Зміни в законодавстві щодо організаційно-правових форм юридичних осіб // Право України. – 2004. – № 4. – С. 127.
5. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В.І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.
6. Гражданское право. Часть 1. Учебник / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. – М.: Издательство ТЕИС, 1996. – 552 с.
7. Жуков В.І. Цивільний кодекс України та проект нового Житлового кодексу України: заплановані колізії норм // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Василя Пилиповича Маслова «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства», 25 лютого 2011 р. / Відповідальний за випуск проф. Борисова В.І.; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Кроссрод, 2011. – С. 35-44.
8. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4т. – М.: Рус. яз., 2000. – Т. 2: И – О. – 2000. – 779 с.
9. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (часть первая) // Под редакцией Садикова О.Н. – М.: Юридическая фирма КОНТРАКТ-ИНФРА, 2003. – 778 с.
10. Гражданское право. Том 1. Учебник. Издание пятое, переработанное и дополненное / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: «ПБОЮЛ Л.В. Рожников», 2001. – 632 с.

**КОЖЕВНИКОВА В. О.,**  
доцент кафедри охорони  
інтелектуальної власності,  
цивільно-правових дисциплін  
(Харківський національний  
університет внутрішніх справ)

УДК 347.61/.64

## ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, СУБ'ЄКТІВ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті досліджується проблематика доктринального підходу до класифікації фізичних осіб, суб'єктів сімейних правовідносин. На основі порівняльно-правового аналізу радянської та сучасної доктрини автор дає власну оцінку правовому підходу до проблематики класифікації фізичних осіб як суб'єктів сімейних правовідносин.

**Ключові слова:** класифікація, фізична особа, сімейні правовідносини, правова доктрина, суб'єкт.

В статье исследуется проблематика доктринального подхода к классификации физических лиц, которые являются субъектами семейных правоотношений. На основании сравнительно-правового анализа советской и современной доктрины автор дает собственную оценку правовому подходу к проблематике классификации физических лиц как субъектов семейных правоотношений.

**Ключевые слова:** классификация, физическое лицо, семейные правоотношения, правовая доктрина, субъект.

The article is devoted to agenda of the doctrinal approach to the classification of the physical bodies that are the subjects of the family legal relationships. On the ground of the comparative juridical analysis of the soviet and the modern doctrine, the author gives the own rating to the legal approach to the range of problems of the classification of the physical bodies as the subjects of the family legal relationships.

**Key words:** classification, physical body, family legal relationships, legal doctrine, subject.



**Постановка проблеми.** Становлення та розвиток українського законодавства суттєво вплинули на роль та місце фізичних осіб у сімейних правовідносинах. У доктрині сімейного права минулого століття класифікації суб'єктів сімейних правовідносин приділялась особлива увага. Однак стрімкий розвиток наукових технологій диктує нові (сучасні) доктринальні підходи, які висвітлюють інноваційні погляди на низку фізичних осіб, що є безпосередніми учасниками сімейних відносин, про наявність яких не могло йти мови в минулому столітті. Виходячи з цього, виникає гостра потреба у порівняльно-правовому аналізі класифікації фізичних осіб, суб'єктів сімейних правовідносин радянського періоду та сучасності, виявленні спільних та відмінних класифікаційних ознак, якщо такі використовувались при поділі фізичних осіб у сімейних правовідносинах на низку груп.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематикою класифікації фізичних осіб у сімейних правовідносинах займалась низка науковців як у минулому столітті (радянський період), так і сьогодні. Фізичні особи є безпосередніми учасниками сімейних правовідносин, тому свій внесок у вдосконалення та розвиток сімейного законодавства було зроблено такими дослідниками: З.В. Ромовською [1], Я.М. Шевченко [2], Е.М. Ворожейкіною [3], В.Ю. Євко [4], Л.В. Красицькою [5] В.М. Антокольською [6], Є.О. Харитоновною [7], Н.І. Батуріною [8], Т.В. Шершень [9], Л.М. Пчеленцовою [10].

Окремо вказаним проблемам у сфері саме класифікації фізичних осіб- учасників сімейних правовідносин приділяли увагу такі дослідники: Р.П. Мананкова «Правове членство в сім'ї» (1985 р.) [11], І.В. Жилінкова «Правовий режим майна членів сім'ї» (2000 р.) [12], І.П. Бахтіаров «Фізичні особи, як суб'єкти сімейних правовідносин» (2010 р.) [13].

Утім, співвідношення доктринального підходу радянського та сучасного часів до проблематики класифікації фізичних осіб – суб'єктів сімейних правовідносин – у порівняльно-правовому аспекті під дослідження сучасних науковців не підпадало.

**Мета статті** – знайти співвідношення в доктрині радянського та сучасного періодів стосовно класифікації фізичних осіб – суб'єктів сімейних правовідносин.

**Завданням** є виявити спільні та відмінні класифікаційні критерії (якщо такі застосовувались), на підставі яких здійснювався поділ фізичних осіб-суб'єктів сімейних правовідносин на групи. Виявити суб'єктів сімейних правовідносин, що не мали місце в сімейному законодавстві минулого століття.

**Результати дослідження.** Більшість наукових досліджень фізичних осіб у сімейному праві ґрунтуються на певних юридичних фактах, проте їх кількість настільки велика та безсистемна, що, вважаємо, необхідно здійснити аналіз підходів до класифікації фізичних осіб як суб'єктів сімейних правовідносин минулих часів та сьогодення.

Визначення фізичних осіб-суб'єктів сімейних правовідносин відрізняється концептуальною багатоваріантністю, котра зумовлена наявністю акцентів з боку різних суспільних наук при проведенні теоретичних досліджень даного поняття, міжгалузевим характером правового регулювання відповідних відносин [13, с. 3]. Оскільки сімейне право за своєю правовою природою є приналежною галуззю приватного права, то необхідно залишається реформування складу фізичних осіб-суб'єктів сімейних правовідносин (членів сім'ї та інших осіб, на яких може поширюватись правовий статус члена сім'ї).

У зв'язку із вдосконаленням чинного сімейного законодавства та захисту прав і свобод фізичних осіб-суб'єктів сімейних правовідносин прийнято низку законопроектів та ратифіковано ряд конвенцій стосовно дітей, подружжя, яке має дітей, влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Вивчення судової практики дозволяє аргументувати, що в деяких випадках суб'єктами сімейних правовідносин визнаються не дійсні, а ймовірні фізичні особи, котрих по суті не пов'язують родинні зв'язки.

Дослідження та співвідношення доктрини з приводу класифікації фізичних осіб, що існувала раніше та функціонує сьогодні в сімейному праві, дозволять систематизувати суб'єктів спочатку на науковому рівні. Важливим є закріплення у подальшому інноваційних підходів до деяких учасників сімейних правовідносин і в актах цивільного та сімейного законодавства. Порівняльно-правовий аналіз доктрини при формуванні класифікації сприятиме кращому розумінню фізичних осіб у різних аспектах існування в сімейних правовідносинах, причому надасть можливість додатково виявити притаманні їм характерні ознаки та особливості [14, с. 237], даючи при цьому змогу визначити правовий статус фізичних осіб у сімейному праві України та сформулювати коло прав і обов'язків фізичних осіб – суб'єктів сімейних правовідносин.

Як в минулому сторіччі, так і сьогодні залишається неврегульованим питання стосовно родинних та сімейних правовідносин. Чи є тотожними ці поняття в доктрині сімейного права? Вважається, що саме класифікація фізичних осіб-суб'єктів сімейних відносин дасть змогу розмежувати родинні відносини з сімейними відносинами.

Чітка класифікація дає змогу усунути недоліки у формуванні уявлення про суб'єктів сімейних правовідносин, чисельність осіб (родина), членство яких в одній сім'ї зумовлене шлюбним зв'язком, кровною приналежністю чи встановлене юридичним фактом (законом). Прикладом у даному випадку може слугувати рішення суду про всиновлення, договір про патронат.

Класифікація фізичних осіб у сімейному праві має згрупувати їх за найбільш суттєвими, характерними, ґрунтовними критеріями.



Слід вказати, що на сьогодні в Україні відсутній доктринальний підхід до класифікації фізичних осіб саме в сімейному праві. До того ж, і на законодавчому рівні не закріплена така класифікація. Відсутність класифікації в сімейному праві призводить до чисельного винесення різноманітних рішень суду, що, з одного боку, спрощує визнання тієї чи іншої особи суб'єктом сімейних правовідносин (членом сім'ї), та з іншого боку, ставить під сумнів правомочність таких рішень і нерідко залишає за собою можливість їх оскарження. Дія системи класифікації членів сім'ї дасть змогу уникнути обмежень об'єктивних прав суб'єктів сімейних правовідносин та сприятиме більш ефективному, змістовному та обґрунтованому здійсненню прав учасниками.

Будь-яке багаторівневе явище можна підвести до класифікації з позиції виникнення, існування, порядку здійснення прав та обов'язків, тобто з огляду на ті безперечні аспекти, які можуть бути покладені в систему класифікації фізичних осіб – суб'єктів сімейного права. При цьому розгалуженість у класифікації в жодному випадку не повинна бути самоціллю, а має нести в собі чітко обґрунтований сенс та зміст. Така класифікація здатна підкреслити кожну з меж цього явища в єдності та взаємозв'язку його елементів, що сприятиме кращому розумінню [15, с. 237].

Відомо декілька спроб здійснити класифікацію фізичних осіб – суб'єктів сімейних правовідносин. Проте деякі з них, що проводились раніше, втратили свою актуальність.

Розвиток сімейного права не стоїть на місці, а зміст норм сучасного сімейного законодавства має низку новел, існування яких було не можливим в радянський період (наприклад, сурогатне материнство, договір патронату).

Прикладом у даному випадку може слугувати випадок сурогатного материнства, коли фізична особа, котра народила немовля, фактично вважається матір'ю дитини (за фактом народження). Проте біологічно (генетично) зовсім не пов'язана з нею, однак залишається при цьому вповноваженою відстоювати права народженого нею немовля у разі настання необхідності (сурогатна мати має переважне право на всиновлення народженої нею дитини). Таким чином, сурогатна мати є потенційним суб'єктом сімейних правовідносин, проте правовий статус такої особи і досі залишається не чітко врегульованим нормами сімейного законодавства. Тому і доктринальний підхід до систематизації членів сім'ї у праві, нам здається, не варто вважати основоположним.

У минулому столітті здійснено декілька підходів до класифікації фізичних осіб-суб'єктів сімейних правовідносин. Найбільш фундаментальне дослідження учасників сімейних правовідносин здійснено радянським науковцем Р.П. Мананковою [11]. Проте, на жаль, наукова робота автора поступово втрачає свою актуальність у зв'язку зі стрімким науковим прогресом, що залишає свій відбиток і на сімейному законодавстві.

Р.П. Мананкова розробила проблематику правового членства у сім'ї. Оскільки члени сім'ї вважаються безперечними суб'єктами сімейних правовідносин, дослідження їх класифікації має важливе значення. Склад сім'ї в різних галузях законодавства визначається не однаково, створюючи підґрунтя для існування досить розповсюдженого в літературі твердження про неоднаковий зміст самого поняття «член сім'ї». Це призводить до того, що одне і те ж поняття має не завжди однаковий зміст [11, с. 22]. Автором доводиться, що проблематика питання формування достовірного, чітко визначеного суб'єктного складу членів сім'ї, на жаль, і досі не вирішена. Адже у кожного з рівнозначних понять є свій власний зміст.

Р.П. Мананковою [11] пропонується наступна класифікація членів сім'ї (фізичних осіб) у праві.

*Члени сім'ї* (фізичні особи, суб'єкти сімейних правовідносин) – це громадяни, пов'язані певною сім'єю як малою соціальною групою: шлюбом, рідством (спорідненням), всиновленням чи іншою формою прийняття дітей на виховання, спільністю життя, а також сімейними правами та обов'язками [11, с. 24]. При цьому автором зазначається, що у разі відсутності хоча б однієї з суттєвих ознак фізичну особу неможливо відносити до члена сім'ї, в нормативно-правових актах, у разі упущення характерних ознак членства в сім'ї.

До членів сім'ї можна, на думку автора, віднести й інших фізичних осіб, що є непрацездатними та які в дійсності у складі однієї сім'ї не функціонують, однак у силу низки обставин можуть бути визнані членами однієї сім'ї, якщо проживають разом та ведуть спільне господарство. Такі особи іменуються *непрацездатні утриманці*, котрі за своїм правовим статусом та у силу свого особливого положення прирівнюються до членів сім'ї. Підставою надання правового статусу члена сім'ї непрацездатній особі слугували засади високих моральних якостей та обов'язку перед хворим [11, с. 28]. У разі настання певних життєвих обставин зазначена ситуація має повне право на існування, проте залишається не досить зрозумілою, адже правового статусу набуває фізична особа з настанням певного виду юридичного факту (у вигляді непрацездатності), який і має місце в зазначеній ситуації.

Останню групу осіб (громадян), що можуть мати членство в одній сім'ї, Р.П. Мананкова називає *інші громадяни* [11, с. 28], яких із членами сім'ї пов'яже лише сумісне проживання та ведення спільного господарства, виходячи з житлового законодавства. Сама по собі позиція автора передбачає безпосереднє право на житлову площу інших громадян (фізичних осіб), як безпосередніх учасників сімейних правовідносин. На жаль, автором при класифікації членів сім'ї та фізичних осіб, що можуть до них прирівнюватись у невідкладних випадках, не досліджено ряд правових підстав. Відсутнє чітке формулювання зазначених



випадків, при наявності котрих особу можна вважати членом чітко визначеної сім'ї. Виключність випадків, при наявності яких зазначена ситуація може мати місце. Тому, вбачається, існування такого роду членства в сім'ї й досі залишається питанням дискусійним та може бути оскарженим у судовому порядку. Оскільки відсутній правовий механізм реалізації прав фізичної особи, що проживає разом з іншими членами сім'ї та веде спільне господарство, здійснення такого роду права. Як вже частково зазначалось раніше, виникнення та існування нових видів правовідносин у сімейному праві ставить під сумнів такий поділ на види (класифікацію) членів сім'ї, оскільки зміст не відображає коло всіх суб'єктів, які ймовірно є учасниками сімейних правовідносин.

У сучасній правовій доктрині сімейного права України проблематика поняття правового статусу фізичних осіб-учасників сімейних правовідносин та їх класифікації в сімейному законодавстві частково висвітлена в роботі І.В. Жилінкової [12]. Проте вищевказані питання не були предметом її наукового дослідження. Автор вказує, які саме особи визнаються учасниками сімейних правовідносин, також робота дозволяє зрозуміти внутрішні механізми дії + права, шляхи правового регулювання майнових відносин в сім'ї, чітко визначити, на яке коло фізичних осіб, учасників сімейних правовідносин поширюються правові норми.

І.В. Жилінкова [12] під терміном «член сім'ї» розуміє та визначає фізичну особу, пов'язану з тією чи іншою сім'єю певною юридичною підставою – шлюбом, спорідненням, фактом прийняття дітей у сім'ю на виховання та іншими обставинами, котрі визнаються чинним законодавством в якості підстав для виникнення сім'ї [12, с. 13-14]. Повністю погоджуючись із таким визначенням поняття членів сім'ї, варто звернутися до класифікації науковця, яка в сімейному праві поділяє членів сім'ї на чотири групи. При цьому залишається єдиним недоліком класифікації відсутність критерію поділу членів сім'ї на зазначені групи, тобто досі є незрозумілим, яка саме методологія застосовувалась у дослідженні.

До першої групи членів однієї сім'ї І.В. Жилінкова [12] відносить *подружжя*, тобто шлюбний союз виключно чоловіка та жінки, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

До другої групи членів сім'ї відносяться *батьки та діти* – особи, котрих між собою пов'язує кровна приналежність один до одного, що є беззаперечною, існування якої завжди легко встановити в судовому чи іншому порядку.

До третьої групи членів сім'ї автор відносить юридичний факт *всиновлення* дітей, оскільки всиновлена дитина набуває такого ж правового статусу, як і рідна по крові дитина. Низкою прав та обов'язків автоматично наділяються як всиновлені діти, так і батьки.

До четвертої, останньої, групи автор І.В. Жилінкова [12] відносить інших членів сім'ї. До них вона включає одразу декілька категорій осіб: це і інші кровні родичі (дід, баба), і фактичні вихователі, які не пов'язані між собою кровною приналежністю (вітчим, мачуха). Вбачається, що вносити до однієї групи осіб, що пов'язані кровним зв'язком, та інших не є доцільним і носить суперечливий характер у разі настання низки обставин. Проте необхідність системної класифікації і полягає в тому, щоб все ж таки встановити, в яких випадках фізична особа може вважатись членом сім'ї, запропонувати нові доктринальні підходи до правового статусу *інших членів сім'ї* та, виходячи з певних притаманних певній групі членів сім'ї ознак, поділити їх системно на види.

Одна з останніх робіт у Російській Федерації, що була в певній мірі присвячена класифікації фізичних осіб як суб'єктів сімейних правовідносин з'явилась у кінці 2010 року. Здавалось би, І.П. Бахтіарову [13] у сучасних умовах вже напевне вдасться відобразити всю сутність мети та завдань класифікації фізичних осіб у сімейному праві і чітко сформулювати коло членів сім'ї. Однак, що стосується суб'єктного складу членів сім'ї та нового погляду на класифікацію, розширення низки учасників сімейних правовідносин (членів сім'ї) науковцем досліджено не було. Вказана класифікація відображає більше загальноправову спрямованість членів сім'ї і на загальному рівні не впливає на розширення чи обмеження певних прав членів сім'ї. У наукових працях І.П. Бахтіарова [13], як правило, важливе значення надається питанню виявлення суб'єктів сімейних правовідносин та поширенню правового статусу члена сім'ї. Однак члени сім'ї та суб'єкти сімейних правовідносин є двома окремими категоріями, оскільки коло прав одних значно відрізняється від інших. Так, зазначеним автором пропонується наступна класифікація фізичних осіб як суб'єктів сімейних правовідносин.

Як вказує І.П. Бахтіаров, основну групу суб'єктів сімейних правовідносин складають *члени сім'ї*.

У низці випадків *родичі* (за ознакою кровної приналежності) також можуть автоматично підпадати під категорію членів сім'ї.

Як виключення, існують випадки, коли *інші особи* в судовому чи іншому порядку вважаються членами сім'ї, незалежно від відсутності кровної приналежності.

Дискусійним є питання вибору автором критерію при формуванні класифікації фізичних осіб як суб'єктів сімейних правовідносин. Адже в роботі відсутні класифікаційні ознаки, за якими здійснювався поділ суб'єктів сімейних правовідносин на зазначені групи. З аналізу доктринальних підходів, що, зокрема, досліджуються, не впливає наявність класифікаційних ознак.



**Висновки.** Проведений порівняльно-правовий аналіз радянської та сучасної доктрини з приводу класифікації фізичних осіб – суб'єктів сімейних правовідносин – підкреслив, що дана проблема й досі залишається не вирішеною належним чином. За часів розвитку та становлення сімейного законодавства України всі спроби щодо створення фундаментальних підходів до класифікації та висвітлення новітніх класифікаційних ознак, на жаль, не увінчалися успіхом. Відсутність у зазначених роботах критеріїв класифікації ставить під сумнів проведений науковцями аналіз. Дискусійним є питання, чим саме керувались автори наукових праць під час класифікації фізичних осіб (членів сім'ї) – суб'єктів сімейних правовідносин.

Необхідним залишається здійснення класифікації фізичних осіб у сімейному праві, що матиме вирішальне значення як у теоретичному, так і в практичному плані, оскільки, зокрема, визначатиме систему послідовності розташування фізичних осіб у сімейних, цивільних правовідносинах.

Отже, неоднозначна ситуація з приводу доктринального підходу до класифікації негативним чином впливає на розуміння суб'єктного складу сімейних правовідносин. У свою чергу, така теоретична невизначеність створює проблеми у правозастосовній практиці при вирішенні спорів між членами сім'ї.

Тому як з практичної, так і з наукової точки зору необхідним є здійснення класифікації фізичних осіб у сімейному праві. Цьому сприятиме аналіз існуючих підходів до такої класифікації з урахуванням різних аспектів ознак, керуючись якими, можна виявити найбільш загальні з них. Обов'язковим є формулювання та виявлення критеріїв класифікації, при врахуванні яких можливо здійснити відповідний поділ фізичних осіб- учасників сімейних правовідносин на групи.

**Список використаних джерел:**

1. Ромовська З.В. Сімейний Кодекс України: Науково-практичний коментар. – К., 2003. – С. 475.
2. Шевченко Я.Н. Совершенствование законодательства о семье / Я.Н. Шевченко. – С. 100.
3. Ворожейкін Є.М. Семейные правоотношения / Є.М. Ворожейкін // Советское семейное право. – М., 1974. – С. 34.
4. Євко В.Ю. Дитячий будинок сімейного типу в системі форм улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування: монографія / В.Ю. Євко. – Х.: «Ксилон», ХНУВС, 2010. – 156 с.
5. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : монографія / Л.В. Красицька. – Донецьк, 2002. – 164 с.
6. Антокольська В.М. Семейное право: учебник / В.М. Антокольська. – М., 1996. – С. 19.
7. Харитонова Є.О. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / за ред. Є.О. Харитонова. – Х., 2006. – С. 14.
8. Батурина Н.И. Усыновление (удочерение) детей по российскому семейному праву. Автореферат дисс. канд. юрид. наук, Волгоград, 2005.
9. Шершень Т.В. В год семьи о понятии семьи в современном российском праве / Т.В. Шершень // Семейное и жилищное право. – 2008. – № 5. – С. 358.
10. Пчелинцева Л.М. Семейное право России: учебник для вузов / Л.М. Пчелинцева. – М.: Норма, 2002. – С. 21.
11. Мананкова Р.П. Правовые проблемы членства в семье / Р.П. Мананкова. – Томск, 1985. 2. – С. 60.
12. Жилинкова И.В. Правовой режим имущества членов семьи / И.В. Жилинкова. – Харьков: «Ксилон», 2000. – 398 с.
13. Бахтиаров И.П. Физические лица как субъекты семейных правоотношений: канд. Дис. М., 2010. – С. 148.
14. Мічурін Є.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект): монографія / Є.О. Мічурін. – Х.: Юрsvіт, НДІ Приватного права та підприємництва АПрН України, 2008. – 428 с.
15. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності / В.В. Луць. – К.: Юрінком-Інтер, 2001. – С. 37.

